

23.10.2013

Dnro 2373/4/12

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Iisa Suhonen

VANKIEN YKSITYISYYDENSUOJA HOITOTILANTEESSA EDELLEEN HEIKKO

1

KANTELU

Kantelija arvosteli kirjeessään Kuopion vankilan valvontahenkilökunnan menettelyä. Kantelijan mukaan hän joutui kieltäytymään tähystystoimenpiteestä Kuopion yliopistollisessa sairaalassa, kun hänelle selvisi toimenpidehuoneessa, että saattajina toimineet vartijat jäisivät seuraamaan intiimiä toimenpidettä. Kantelija kertoi kokeneensa tilanteen ahdistavaksi.

3

RATKAISU

3.1

Oikeusohjeet

Suomen perustuslain 10 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu.

Vankeuslain (767/2005) 10 luvun 1 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitoksen on järjestettävä tai muutoin turvattava vangin lääketieteellisten tarpeiden mukainen terveyden- ja sairaanhoito sekä lääkinällinen kuntoutus. Tällöin noudatetaan, mitä muun muassa potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa säädetään. Jos sairasta tai vammautunutta vankia ei voida asianmukaisesti hoitaa tai tutkia vankilassa, hänet on vankeuslain 10 luvun 2 §:n mukaan lähetettävä tarpeellisen valvonnan alaisena tilapäisesti vankilan ulkopuolelle hoitoon tai tutkimukseen.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992, potilaslaki) 3 §:n mukaan potilaan hoito on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. Potilaan yksilölliset tarpeet on mahdollisuuksien mukaan otettava huomioon hänen hoidossaan ja kohtelussaan. Lain 6 §:n mukaan potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan.

Potilaslain 13 §:n mukaan potilasasiakirjoihin sisältyvät tiedot on salassa pidettäviä. Näitä tietoja ei saa antaa sivulliselle ilman potilaan kirjallista suostumusta tai lakiin perustuvaa oikeutta. Säännöksestä käy ilmi, että sivullisena pidetään muita kuin potilaan hoitoon tai siihen liittyviin tehtäviin osallistuvia henkilöitä. Potilaan yksityisyyttä on siten suojattava kaikkiin sivullisiin nähden siitä riippumatta, onko heillä salassapitovelvollisuus vai ei. Vaikka vartijoita koskee salassapitovelvollisuus, vartija on hoitosuhteessa ulkopuolinen ja hänen läsnäolonsa hoitotilanteessa voi loukata hoidettavan yksityisyyttä.

Terveystieteiden ammattihenkilöistä annetun lain (559/1994) 17 §:n mukaan terveydenhuollon ammattihenkilö ei saa sivulliselle luvatta ilmaista yksityisen tai perheen salaisuutta, josta hän asemansa tai tehtävänsä perusteella on saanut tiedon.

3.2 Selvitys

3.2.1 Kuopion vankilan selvitys

Kuopion vankilan johtajan mukaan kyseisessä tilanteessa välittömän valvonnan tarpeen ovat määrittäneet ensisijaisesti Kuopion yliopistollisen sairaalan ja heidän turvallisuuspäällikkönsä kanssa tehdyt linjaukset siitä, että vangeilla on ko. sairaalassa käydessään / ollessaan / asioidessaan välitön valvonta, mikäli sairaalan puolesta ei muuhun anneta suostumusta. Linjaus on vankilan johtajan mukaan muodostunut sittemmin pysyväksi käytännöksi käytettäessä vankeja ko. sairaalassa ja sitä on noudatettu myös kantelijan tapauksessa. Kun tämän ohella päivystävällä esimiehellä on ollut perusteltu syy epäillä, että kyseinen vanki saattaisi yrittää tuoda sairaalalta vankilalle myös kiellettyjä aineita, mikä on näissä tapauksissa lähes jatkuva riskitekijä, ei hänellä ole voinut olla muuta keinoa välittömän valvonnan järjestämiseksi tapauksessa.

Rikosseuraamusesimiehen mukaan tämän tyyppiset saattovartiointit suoritetaan välitöntä vartiointia noudattaen niin, että vartijalla on jatkuva näköyhteys vartioitavaan kohdehenkilöön. Tällä varmistetaan saattovartiointin onnistuminen, muun muassa karkaamisen estäminen ja luvottomien aineiden välittäminen. Rikosseuraamusesimies toteaa, että kun kantelija oli alkanut vaatia vartijoiden poistumista tutkimushuoneesta, olivat saattamassa olleet vartijat varmistaneet toimintaohjeet esimieheltään vankilan päivystyksestä. Rikosseuraamusesimies kertoo ilmoittaneensa vartijoille, että vartiointi suoritetaan normaalin käytännön mukaisesti samasta tilasta, jossa vanki on. Kun vartiointin tarpeen ja kantelijan vaatimusten ristiriita oli ilmeinen, he palasivat vankilaan ilman tutkimusta. Rikosseuraamusesimies kertoo ymmärtävänsä kantelijan huolen intimiteettinsä suojasta ja yksityisyyden loukkaamisesta, mutta vartiointin onnistuminen olisi rikosseuraamusesimiehen mielestä kohtuuttomasti vaarantunut toisin menetellen. Lisäksi vartijoiden tapahtumaan liittyvä ammatillinen mielenkiinto liittyy pelkästään vartiointin onnistumiseen eikä kantelijan mainitsemaan ”toimenpiteen seuraamiseen”.

Kantelijaa saattamassa ollut vartija kertoi selvityksessään, että päästyään toimenpidehuoneeseen ja vaihdettuaan vaatteet lääkärin pyynnöstä kantelija alkoi vaatia vartijoiden poistumista tutkimushuoneesta. Vartijan mukaan Kuopion vankilan toimintamallin mukaan vartijat ovat paikalla toimenpidehuoneessa. Tämä kerrottiin kantelijalle, joka ei hyväksynyt sitä. Asia varmistettiin rikosseuraamusesimieheltä, minkä jälkeen kantelija kieltäytyi hoidosta.

3.2.2 Pohjois-Savon sairaanhoitopiiriin / Kuopion yliopistollisen sairaalan selvitys

Pohjois-Savon sairaanhoitopiiriin johtajaylilääkäri toteaa lausunnossaan, että Kuopion yliopistollisessa sairaalassa noudatetaan systemaattisesti hallinnollista ohjetta, joka on laadittu yhdessä KYSin, Kuopion seudun poliisilaitoksen ja Kuopion vankilan edustajien kanssa. Tämän ohjeen mukaan kantelijan tyyppisessä tapauksessa vartijat ovat paikalla poliklinikkakäyntien osalta koko ajan. Sairaalassa ei ole mahdollista hoitaa vastaanottoa kameravälitteisesti, vaan vartijat ovat kuulo- ja/tai näköyhteydessä samassa huoneessa.

Kantelijalle suunnitellun paksusuolitähystyksen indikaatioasettelu ei ole johtajaylilääkärin mukaan vaatinut välttämätöntä muuta korvaavaa tutkimusta.

Gastroenterologian tutkimusyksikön ylilääkäri toteaa selvityksessään muun muassa, että potilas pystyy vaihtamaan tutkimushuoneessa vaatteensa verhojen takana, joten vartijat tai henkilökuntakaan ei näe vaatteiden vaihtoa. Tähystyksessä potilaalla on ns. reikähousut, jotka peittävät intiimialueet. Kyseisissä housuissa on pieni halkio takana, josta tähystys tehdään. Ylilääkärin mukaan housut peittävät kokonaan etupuolen ja takaosassa on vain pieni aukko. Hänen mielestään vartijat olisivat voineet seistä potilaan kasvojen puolella, jolloin intimitteettisuoja olisi ollut varsin hyvä.

3.2.3

Kuopion yliopistollisen sairaalan hallinnollinen ohje (8/2004)

Selvityksen mukana on toimitettu rikoksen takia vangitun/kiinniottetun potilaan vartiointia koskeva hallinnollinen ohje, joka on 24.3.2004 laadittu yhteistyössä Kuopion yliopistollisen sairaalan, Kuopion seudun kihlakunnan poliisilaitoksen ja Kuopion vankilan edustajien kanssa. Ohjeen mukaan sitä noudatetaan kaikissa Kuopion yliopistollisen sairaalan työyksiköissä ja toiminnoissa sekä Kuopion kaupungin yhteispäivystyksessä. Ohjeen 2-kohdassa ohjeistetaan Kuopion vankilan osalta muun muassa seuraavasti:

Kuopion vankila vastaa ja huolehtii aina vankilan kirjoilla olevien vankien tarvitsemasta vartioinnista.

Vankilan menettelyt vankien vartioinnista ovat seuraavat:

Tutkintavangit:

Poliklinikkakäynnit tai potilaana osastolla: Vartioidaan / vartija/t paikalla koko ajan

Vankeusvangit:

Poliklinikkakäynnit: Vartioidaan / vartija/t paikalla koko ajan

Potilaana osastolla: Vartioinnista päätetään erillisen harkinnan perusteella (huomioidaan rikos, tuomion pituus, karkaamisalttius, ym. vaaratekijät). Mikäli ei vartioida, muista menettelytavoista sovitaan sairaalan kanssa tapauskohtaisesti

3.3

Kannanotto

3.3.1

Laillisuusvalvojan ja CPT:n ratkaisukäytäntöä vangin yksityisyyden suojasta lääkärin vastaanotolla

Apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio on 13.8.2004 antamassaan ratkaisussa (dnro 960/4/03) ottanut kantaa siihen, voidaanko tietyn vankiryhmän osalta pitää lähtökohtana vartijan läsnäoloa lääkärin vastaanotolla. Tapauksessa oli kysymys tilanteesta, jossa vangin yksityislääkärissä käynti ei toteutunut, koska vanki kieltäytyi menemästä vastaanotolle vartijan saattamana. Vankilan selvityksen mukaan vartijan läsnäolon perusteena oli se, että kyseessä oli huumausainerikoksesta syytettynä oleva tutkintavanki ja että sellaisessa tapauksessa oli normaali käytäntö, että vartija oli koko ajan läsnä. Apulaisoikeusasiamies Raution mukaan vartijan läsnäolo hoitotilanteissa tulee kysymykseen vain poikkeuksellisissa tilanteissa ja lähinnä silloin, kun tämä katsotaan välttämättömäksi epäiltäessä karkaamista tai kun hoitohenkilökunnan turvallisuus sitä vaatii. Vartijan läsnäolo ei saa olla lähtökohta, vaan se tulee kysymykseen ainoastaan siinä tapauksessa, että vartiointitehtävää ei voida muutoin

asianmukaisesti hoitaa. Raution mukaan oli pidettävä virheellisenä käytäntöä, jossa vartijan läsnäolo hoitotilanteessa olisi jonkun tietyn vankiryhmän osalta lähtökohta ilman, että siihen olisi edellä kerrotun kaltaista erityistä syytä.

Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä¹ on pidetty lähtökohtana sitä, että vangilla, kuten muullakin potilaalla, on oikeus saada hoitoa ilman, että hoitotilanteessa on läsnä ulkopuolisia. Vartijaa on pidettävä hoitotilanteessa ulkopuolisena siitä huolimatta, että hänellä on salassapitovelvollisuus. Vartijan läsnäolo hoitotilanteessa tulee kysymykseen ainoastaan poikkeustapauksessa silloin kun vartiointitehtävää ei voida muutoin asianmukaisesti hoitaa. Tällaisena poikkeustapauksena voidaan pitää ensinnäkin tilannetta, jossa lääkäri pyytää vartijaa olemaan läsnä tai jos hoitohenkilökunnan turvallisuus on muuten vaarassa. Myös silloin, kun on olemassa perusteltu epäily siitä, että vanki aikoo karata, voidaan vartijan läsnäoloa hoitotilanteessa pitää perusteltuna edellyttäen, ettei karkaamisen vaaraa voida millään muulla tavalla poistaa.

Jos yksityisyyden suojan loukkausta ei voida kokonaan välttää, tulee hoitotilanne pyrkiä järjestämään niin, että loukkaus jää mahdollisimman vähäiseksi. Joissakin tilanteissa vartijalla voi olla vankiin vain näköyhteys, mutta hänen ei tarvitse kuulla, mitä hoitotilanteessa keskustellaan. Joissakin tilanteissa taas yksityisyyden suojaa loukataan vähemmän siten, että näköyhteys poistetaan.

Sen selvittämiseksi, tarvitaanko vartijan läsnäoloa hoitotilanteessa, tulee kuulla lääkäriä. On myös tärkeää, että vangin mielipide vartijan läsnäolosta selvitetään. Myös lääkärin oikeusturvan kannalta on tärkeää selvittää, antaako potilas suostumuksensa siihen, että lääkäri ilmaisee ulkopuoliselle eli tässä tapauksessa vartijalle salassa pidettäviä tietoja. Mikäli potilas ei anna suostumusta ja lääkäri paljastaa vartijan läsnä ollessa salassa pidettäviä tietoja, hän rikkoo salassapitovelvollisuuttaan. Tällaisessa tapauksessa olisi tärkeää, että lääkäri pyytää potilaalta nimenomaisen suostumuksen paljastaa salassa pidettäviä tietoja. Sillä seikalla, miten arkaluontoisesta asiasta on kysymys, ei ole merkitystä arvioitaessa sitä, voidaanko terveydentilaa koskevia tietoja ilmaista ulkopuoliselle vai ei.

Eurooppalainen kidutuksen vastainen komitea (CPT) on kannanotoissaan todennut, että vankilassa voi olla tilanteita, jolloin lääketieteellisen tutkimuksen aikana tarvitaan erityisiä turvaamistoimenpiteitä. Esimerkkinä tästä komitea on maininnut tilanteen, jolloin terveydenhuollon henkilökunta kokee turvallisuutensa tulevan uhatuksi. Tämä ei kuitenkaan komitean mukaan tarkoita sitä, että vartijat voisivat olla aina läsnä vastaanotolla.² Komitea on edellyttänyt suosituksissaan, että kaikki vankien lääketieteelliset tutkimukset tulisi järjestää niin, että vartijat eivät ole kuuloyhteydessä tai — ellei lääkäri tai hoitaja toisin pyydä tietyssä yksittäistapauksessa — näköyhteydessä.³

3.3.2

Kuopion yliopistollisen sairaalan käytäntö

Selvityksestä ilmenee, että Kuopion yliopistollisessa sairaalassa on pysyvänä käytäntönä se, että tutkinta- ja vankeusvangeilla on aina vankilan hoitama välitön vartiointi silloin kun kyse on poliklinikkakäynnistä. Tätä käytäntöä on noudatettu myös kantelijan kohdalla.

1 Esim. AOA:n ratkaisut 27.4.2007 (dnro 1643/4/05) ja 18.12.2008 (dnro 91/4/08). Jälkimmäinen on luettavissa osoitteessa www.oikeusasiamies.fi

2 Ks. esim. CPT:n Liettuaa koskeva 23.2.2006 päivätty raportti CPT/Inf (2006) 9 ja Kyprosta koskeva 15.4.2008 päivätty raportti CPT/Inf (2008) 17.

3 CPT standards; CPT/Inf/E (2002) 1 – Rev. 2011, kohta 51.

Terveysthuollon potilassuhteessa korostuu luottamuksellisuus. Potilaan pitää pystyä luottamaan siihen, että hänen hoitonsa järjestetään niin, että hänen yksityisyytään ja itsemääräämisoikeuttaan kunnioitetaan. Silloin kun tämä ei ole mahdollista vankipotilaan kohdalla, tulee menettelylle olla erityinen syy.

Viitataan edellä todettuun siitä, että lähtökohtana tulee olla, ettei vartija ole läsnä hoitotilanteessa. Vartijan läsnäolo hoitotilanteessa tulee kysymykseen ainoastaan poikkeustapauksessa silloin kun vartiointitehtävää ei voida muutoin hoitaa asianmukaisesti. Mikäli vartijan läsnäoloa hoitotilanteessa pidetään välttämättömänä, tulee se *kussakin yksittäistapauksessa* pystyä perustelevaan.

Katson, että Kuopion yliopistollisen sairaalan käytäntö ja siitä annettu ohjeistus vankien poliklinikkakäyntien välittömästä vartioinnista ilman yksilöllistä harkintaa ei ole asianmukainen. Saatan tämän näkemykseni Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin tietoon.

3.3.3

Vartioinnin tarve kantelijan kohdalla

Kantelija ei ole arvostellut sitä, että vartijat ovat olleet mukana aina vaatteiden vaihtamiseen saakka. Sen sijaan hän ei ole halunnut, että vartijat ovat läsnä tähytystutkimuksen aikana. Näin ollen arviointini välittömän valvonnan tarpeesta koskee ainoastaan tähytystutkimusta.

Vankilan taholta ei ole esitetty muita kantelijan kohdistuvia yksilöllisiä perusteita välittömän vartioinnin tarpeesta kuin se, että kantelijaa oli syytä epäillä luvattomien aineiden välitystyöstä vankilaan. Minun on vaikea ymmärtää sitä, miten kantelija olisi voinut saada haltuunsa ja kätkeä luvattomia aineita sinä aikana, kun hänelle tehdään sairaalan tutkimushuoneessa tähytystutkimusta. Käytettävissäni olevan selvityksen perusteella en voi todeta, että kantelijan välitön vartiointi tähytystutkimuksen aikana olisi ollut välttämätöntä.

Totean vielä, että jos jokin yksilöllinen peruste välittömään vartiointiin tutkimuksen aikana olisikin ollut ja yksityisyyden suojan loukkausta ei olisi voitu kokonaan välttää, olisi tutkimustilanne voitu yrittää järjestää niin, että yksityisyyden suojan loukkaus olisi jäänyt pienemmäksi. Sairaalan selvityksen mukaan tähytyskohta on ollut suhteellisen hyvin peitossa ja vartijat olisivat voineet seistä potilaan kasvojen puolella. Tiedossani ei ole, onko tätä ehdotettu kantelijalle. Ilmeisesti kantelijan kieltäytyminen tutkimuksesta on tullut hoitohenkilökunnalle yllätyksenä, minkä vuoksi muita mahdollisia näkösuojia – joita käyttämällä vartijoiden mahdollisuus nähdä tutkimusalueelle olisi estetty – ei ole ehditty harkita.

Selvityksen mukaan tähytystutkimuksen tekemättä jääminen ei ole vaarantanut kantelijan terveyttä. Minulla ei ole mahdollisuutta arvioida asiaa toisin. Kun otetaan vielä huomioon, että kantelijan yksityisyyden suojan loukkaus ei ole toteutunut kantelijan kieltäytyttyä tutkimuksesta, ei asia anna minulle aihetta muihin toimenpiteisiin kuin että saatan edellä kerrotut käsitykseni Kuopion vankilan ja Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin tietoon.

3.3.4

Tutkimuksesta kieltäytyminen

Kantelija on kieltäytynyt tähytystutkimuksesta sen jälkeen kun hänelle on selvinnyt, että vartijat ovat läsnä koko tutkimuksen ajan. Hänellä on ollut tähän potilaslain mukainen oikeus. Samalla kuitenkin hänelle on jäänyt tekemättä tutkimus, jolla on ollut tarkoitus selvittää hänen terveydentilaansa.

Olen erään toisen kanteluasian yhteydessä pitänyt ongelmallisena tilannetta, jossa vankipotilaan lääkärivastaanotto on keskeytynyt ja vastaanotolle tulon syy jäänyt selvittämättä vangin kieltäytyttyä kertomasta lääkärille terveydentilaansa liittyviä tietoja vartijan läsnä ollessa. Olen todennut, että vankipotilaan kannalta lopputulos on huono, koska hänellä on rajalliset mahdollisuudet saada hoitoa muualta. Tilanne voi johtaa siihen, että saadakseen asianmukaista hoitoa vangin tulee luopua yksityisyyden suojastaan. Olen todennut, että vankeinhoidon terveydenhuollon toimintaa kehitettäessä tulee kiinnittää huomiota vankien yksityisyyden suojaan ja siihen, miten sitä voitaisiin edistää vaarantamatta kuitenkaan terveydenhuollon ammattihenkilöiden turvallisuutta.⁴

Pidän tärkeänä, että myös vankeinhoidon ulkopuolisissa terveydenhuollon yksiköissä, joissa käytetään säännöllisesti vankipotilaita tutkimuksissa ja saamassa hoitoa, mietittäisiin vakavasti mahdollisuuksia parantaa vankipotilaiden yksityisyyden suojaa hoitotilanteessa. Saatan tämän käsitykseni Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin tietoon.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.3.2 esittämäni käsityksen vankien poliklinikkakäyntien välitöntä vartiointia koskevasta käytännöstä ja siitä annetusta ohjeistuksesta, kohdassa 3.3.3 esittämäni käsityksen kantelijan välittömän vartiointin tarpeesta tähystystutkimuksen aikana sekä kohdassa 3.3.4 esittämäni käsityksen vankipotilaiden yksityisyyden suojan parantamisesta hoitotilanteessa Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin johtajaylilääkärin tietoon. Pyydän sairaanhoitopiiriä ilmoittamaan 31.1.2014 mennessä, mihin toimenpiteisiin käsitykseni ovat antaneet aihetta. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni sairaanhoitopiirille.

Saatan edellä kohdassa 3.3.3 esittämäni käsityksen kantelijan välittömän vartiointin tarpeesta tähystystoimenpiteen aikana Kuopion vankilan johtajan tietoon ja saatettavaksi vankilan valvontahenkilökunnan tietoon. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni hänelle.

4 AOA:n ratkaisu 27.4.2007 (dnro 1302/4/05)., joka on luettavissa osoitteessa www.oikeusasiamies.fi.